

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते न व्य॑जयन्त॒ स ए॒ता
इन्द्र॑स्त॒नूर॑पश्य॒त्ता उपा॑धत्त॒ ताभि॑र्वै स त॒नुव॑मिन्द्रि॒यं वी॑र्य॒मात्म॑न्न॒धत्त॑
ततो॑ दे॒वा अ॑भव॒न्परा॑सुरा॒ यदिन्द्र॑त॒नूरु॑प॒दधा॑ति त॒नुव॑मेव
ताभि॑रिन्द्रि॒यं वी॑र्यं यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्तेऽथो सेन्द्र॑मे॒वाग्नि॑ः सत॑त॒नुं
चिनु॑ते भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो (१)

भव॑ति य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्राम॒त्तम॑व॒रुधं॑ नाश॑क्नुवन्त
ए॒ता य॑ज्ञत॒नूर॑पश्य॒न्ता उपा॑दधत्त॒ ताभि॑र्वै ते य॒ज्ञमवा॑रुन्धत्त॒
यद्य॑ज्ञत॒नूरु॑प॒दधा॑ति य॒ज्ञमे॒व ताभि॑र्यज॑मानोऽव॒ रुन्धे॑ त्रय॑स्त्रि॑ः शत॑मुप॒
दधा॑ति त्रय॑स्त्रि॑ः श॒द्वे दे॒वता॑ दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धेऽथो सा॒त्मान॑मे॒वाग्नि॑ः
सत॑त॒नुं चिनु॑ते सा॒त्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ (२)

भव॑ति॒ य ए॒वं वेद॑ ज्योति॑ष्मतीरुप॑ दधाति॒ ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधात्ये॒
अ॒ग्निश्चितो॑ ज्व॒लति॑ ताभि॑रे॒वैन॑ः॒ समि॑न्द्र उ॒भयो॑रस्मै
लो॒कयो॑ज्योति॑र्भवति॒ नक्ष॑त्रेष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒तानि॑ वै दि॒वो
ज्योती॑ः॒षि तान्ये॒वाव॑ रुन्धे सु॒कृतां॑ वा ए॒तानि॑ ज्योती॑ः॒षि
यन्नक्ष॑त्राणि॒ तान्ये॒वाऽऽप्नो॑त्यथो॒ अनू॑का॒शमे॒वैतानि॑ (३)

ज्योती॑ः॒षि कुरु॑ते सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्ये॒ यत्स॑ः स्पृ॒ष्टा
उप॑द॒ध्याद्वृ॒ष्ट्यै लो॒कमपि॑ द॒ध्यादव॑र॒षुकः॑ प॒र्जन्यः॑ स्या॒दस॑ः स्पृ॒ष्टा

उप॑ दधाति॒ वृष्ट्या॑ ए॒व लो॒कं के॑रोति॒ वर्षु॑कः पु॒र्जन्यो॑ भवति
 पु॒रस्ता॑दन्याः प्र॒तीची॑रुपं दधाति पु॒श्चाद॑न्याः प्राची॒स्तस्मा॑त्प्राची॒नानि॑
 च प्र॒तीची॑नानि च नक्ष॑त्राण्या वर्तन्ते॥ (४)

भ्रातृव्यो लोक एवैतान्येकचत्वारिंशच्च॥४॥ [१]

ऋ॒त॒व्या उप॑ दधात्यृ॒तूनां क्लृ॑त्यै द्वि॒द्वमुप॑ दधाति॒
 तस्मा॑द्वि॒द्वमृ॑तवोऽधृ॒तेव॑ वा ए॒षा यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑क्षमिव॒ वा
 ए॒षा द्वि॒द्वम॑न्यासु चि॒तीषू॑पं दधाति॒ चत॑स्रो मध्ये धृ॒त्या अन्तः॑श्लेषणं
 वा ए॒ताश्चि॑तीनां यदृ॒त॒व्या यदृ॒त॒व्या उप॑दधाति॒ चि॑तीनां विधृ॒त्या
 अव॑का॒मनू॑पं दधात्येषा वा अ॒ग्रेयो॑निः स॒योनि॑- (५)

मे॒वाग्निं॑ चि॒नुत॑ उ॒वाच॑ ह वि॒श्वामि॑त्रोऽद॒दि॒त्स ब्र॑ह्म॒णान्नं॑ यस्यै॒ता
 उप॑धी॒यान्तै॑ य उ॒ चैना॑ ए॒वं वेद॑दिति॒ संव॑त्स॒रो वा ए॒तं प्र॑ति॒ष्ठायै॑
 नुद॑ते योऽग्निं॑ चि॒त्वा न प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति पञ्च पूर्वा॒श्चित॑यो भवन्त्यथ
 ष॒ष्ठीं चि॑तिं चिनुते षड्वा ऋ॒तवः॑ संव॑त्स॒र ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्स॒रे प्र॑ति
 तिष्ठत्ये॒ता वा (६)

अधि॑प॒त्नीर्नामे॑ष्टका॒ यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्तेऽधि॑पतिरे॒व संमा॑नानां
 भव॑ति यं द्वि॒ष्यात्तमु॑प॒दध॑द् ध्याये॒देता॑भ्य॒ एवैनं॑ दे॒वता॑भ्य॒ आ
 वृ॑श्चति ताज॒गार्ति॑मा॒र्च्छत्य॑ङ्गिरसः सु॒वर्गं॑ लो॒कं यन्तो॑ या य॒ज्ञस्य॑
 निष्कृ॑तिरासीत्तामृषि॑भ्यः प्रत्यौ॒हन्त॑द्विर॒ण्यम॑भवद्यद्विर॒ण्यश॑ल्कैः
 प्रो॒क्षति॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्कृ॑त्या अथो॑ भेष॒जमे॒वास्मै॑ करो- (७)

त्यथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं
लोकमेति साहस्रवता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यां
इमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वित्याह धेनूरेवैनः कुरुते ता एनं
कामदुघां अमुत्रामुष्मिल्लोक उप तिष्ठन्ते॥ (८)

सयोनमेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥४॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतरहिं जातो यरहिं सर्वश्चितः स यथा
वत्सो जातः स्तनं प्रेप्सत्येवं वा एष एतरहिं भागधेयं प्रेप्सति
तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं
जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति नाऽऽर्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो
यद्राम्याणां पशूनां (९)

पयसा जुहुयाद्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जर्तिलय
वा जुहुयाद् गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति ना-
ऽऽरण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलांश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण
जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाऽऽहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान्पशून्
हिनस्ति नाऽऽरण्यानङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो- (१०)

ऽजायां घर्मं प्राप्तिञ्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं पराजिहीत सौ(१)-
ऽर्कोऽभवत् तदर्कस्यार्कत्वमर्कपूर्णं जुहोति सयोनित्वायोदङ्घ्रिष्ठञ्जुहो
वै रुद्रस्य दिख्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां

जुहोत्यन्त॒त ए॒व रु॒द्रं निर॑व॒दय॑ते त्रेधाविभ॒क्तं जु॑होति॒ त्रयं॑ इ॒मे
लो॒का इ॒माने॒व लो॒कांश्च॑स॒माव॑द्दी॒र्यान्क॑रो॒तीय॑त्य॒ग्रे जु॑हो- (११)

त्यथे॒यत्यथे॑यति॒ त्रयं॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॑
शम॑यति॒ तिस्र॑ उत्त॒रा आ॑हु॒तीर्जु॑होति॒ षट्थं॑ प॒द्यन्ते॒ षड्वा॑ ऋ॒तव॑
ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ शम॑यति॒ यद॑नुपरि॒क्रामं॑ जुहु॒याद॑न्तरवचा॒रिणं॑
रु॒द्रं कुर्या॑दथो॒ खल्वा॑हुः कस्यां॒ वाऽहं॑ दि॒शि रु॒द्रः कस्यां॑
वेत्य॑नुपरि॒क्राम॑मे॒व हो॑त॒व्यम॑परि॒वर्ग॑मे॒वैनं॑ शम॑य- (१२)

त्ये॒ता वै दे॒वताः॑ सु॒वर्ग्या॑ या उ॒त्त॒मास्ता॑ यज॑मानं॒ वाच॑यति॒
ताभि॑रे॒वैनं॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मयति॒ यं द्वि॒ष्यात्त॑स्य॒ सञ्चरे॑ प॒शूनां॑
न्य॑स्ये॒द्यः प्र॑थ॒मः प॒शुर॑भि॒तिष्ठ॑ति॒ स आ॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑ति॥ (१३)

पशूनां यन्तोऽग्रे जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च॥५॥ [३]

अश्म॒न्नूर्ज॑मिति॒ परि॑ षिञ्चति॒ मा॒र्जय॑त्ये॒वैन॑मथो॒ तर्प॑यत्ये॒व स
ए॒नं तृ॒प्तोऽक्षु॑ध्यन्नशोचन्नमुष्मि॑ल्लो॒क उप॑ तिष्ठते॒ तृप्य॑ति प्र॒जयां॑
प॒शुभि॑र्य॒ एवं वेद॑ तां न॒ इष॑मूर्जं॒ धत्त॑ मरुतः स॒ररा॑णा इत्या॒हान्नं॑
वा ऊ॒र्गन्न॑ म॒रुतोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्धेऽश्म॑स्ते॒ क्षुद॑मुं ते शु- (१४)

गृ॒च्छतु॒ यं द्वि॒ष्म इत्या॑हु॒ यमे॒व द्वेष्टि॑ तम॑स्य क्षु॒धा च॑ शु॒चा
चा॑र्पयति॒ त्रिः प॑रिषिञ्चन्प॑र्येति॒ त्रिवृ॑द्वा अ॒ग्निर्या॑वाने॒वाग्नि॑स्तस्य॒ शुचं॑
शम॑यति॒ त्रिः पुनः॑ प॑र्येति॒ षट्थं॑ प॒द्यन्ते॒ षड्वा॑ ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑

शुचः॑ शमयत्यपां॑ वा एतत्पुष्पं॑ यद्वेतसोऽपाः॑ (१५)

शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचः॑ शमयति यो वा अग्निं चितं प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तः शुचा प्रदहो मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु तमेव शुचाऽर्पयत्यष्टाभिर्वि कर्ष- (१६)

त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचः॑ शमयति पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नैनेवास्य शुचः॑ शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं कार्ष्णीं उपानहावुपं मुञ्चते ब्रह्मणैव मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तर्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्यां नान्त- (१७)

रेव मृत्योर्धत्तेऽवान्नाद्यः॑ रुन्धे नमस्ते हरसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाः समुपचरन्त्यन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचाऽर्पयति पावको अस्मभ्यः॑ शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे द्वाभ्यामधि क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्याः॑ शान्त्यै॥ (१८)

शुर्वेतसोऽपामष्टाभिर्विकर्षति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥५॥ [४]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र

हरन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ यद्व॑षट्कुर्याद्या॒तया॑माऽस्य॒ वषट्कारः॑ स्याद्यन्न
व॑षट्कुर्याद्रक्षा॑सि॒ यज्ञ॑ रक्षा॑सि॒ ह॑न्युर्वडित्या॑ह॒ प॒रोक्ष॑मेव॒ वषट्करोति॑ नास्य
या॒तया॑मा॒ वषट्कारो॑ भव॑न्ति॒ न य॒ज्ञ रक्षा॑सि॒ घ्नन्ति॑ हुतादो॒ वा
अ॒न्ये देव॑ - (१९)

अ॒हुतादो॑ऽन्ये॒ तान॑ग्नि॒चिदे॒वोभया॑न्प्रीणाति॒ ये दे॒वा दे॒वाना॑मिति॒
द॒ध्रा म॑धुमि॒श्रेणावो॑क्षति॒ हुताद॑श्चैव॒ देवान॑हुताद॑श्च॒ यज॑मानः॒ प्रीणा॑ति॒
ते यज॑मानं॒ प्रीण॑न्ति॒ दध्रै॑व हुतादः॒ प्रीणा॑ति॒ मधु॑षाऽहुतादो॑ ग्रा॒म्यं
वा ए॒तदन्नं॑ यद॒ध्या र॑ण्यं॒ मधु॑ यद॒ध्रा म॑धुमि॒श्रेणावो॑क्षत्युभय॒स्याव॑रुद्धौ
ग्रुमु॒ष्टिना॑ऽवो॑क्षति॒ प्राजा॑पत्यो (२०)

वै ग्रुमु॒ष्टिः संयो॑नि॒त्वाय॒ द्वाभ्यां॑ प्रति॑ष्ठित्या॒ अनु॑परि॒चारम॑वो॒क्षत्य॑प
वि॒ वा ए॒ष प्रा॒णैः प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ऋ॑ध्यते॒ योऽग्निं॑ चि॒न्वन्न॑धिक्राम॑ति॒
प्राण॑दा॒ अपा॑न॒दा इत्या॑ह॒ प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते॒ वर्चो॑दा॒ वरि॑वो॒दा
इत्या॑ह॒ प्र॒जा वै वर्चः॑ प॒शवो॑ वरि॑वः॒ प्र॒जामे॒व प॒शूना॑त्मन्धत्त॒ इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑हन्तं॒ वृत्रो॑ (२१)

हुतः॒ षोड॑शभि॒र्भोगै॑र॒सिना॑त्स ए॒ताम॑ग्नयेऽनी॒कव॑त्
आहु॑तिमपश्य॒त्ताम॑जुहोत्॒ तस्या॑ग्निरनी॒कवा॑न्ध्वेन॒ भाग॑धेयेन॒ प्रीतः॑
षोड॑श॒धा वृ॒त्रस्य॑ भो॒गानप्य॑दहद्वैश्व॒कर्म॑णेन॒ पाप्म॑नो॒ निर॑मुच्यत्
यद॑ग्नयेऽनी॒कव॑त् आहु॑तिं॒ जुहो॑त्य॒ग्निरे॒वास्या॑नी॒कवा॑न्ध्वेन॒
भाग॑धेयेन॒ प्रीतः॑ पाप्मान॒मपि॑ दहति॒ वैश्व॑कर्म॒णेन॑ पाप्मनो॒

निर्मुच्यते यं कामयेत चिरं पाप्मनो (२२)

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्भूत्य
जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ (२३)

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च॥५॥ ————— [५]

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतेश्वसं
करोति तादृगेव तत्तिस्त्र आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै
भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणै- (२४)

रेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं
चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु
देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामतिं दुर्मतिं बाधमाना
इत्याह रक्षसामपंहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो
वै रायस्पोषः (२५)

पशूनेवाव रुन्धे षड्विंहरति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं
हरति द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपंहत्यै सूर्यरश्मिरुहरिकेशः
पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं

वै पाव॑कोऽन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे दे॒वासुराः संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा
ए॒तदप्र॑तिरथमपश्यन्ते॒न वै तैः॑ऽप्र॒त्य- (२६)

सुरा॑नजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो
होताऽन्वाहा॑प्रत्यै॒व तेन॑ यज॑मानो भ्रातृ॑व्याञ्जयत्यथो अन॑भिजितमे॒वाभि॑
जय॑ति दश॑र्चं भवति दशा॑क्षरा वि॒राड्विराजे॑मौ लो॒कौ
विधृ॑तावनयो॑र्लो॒कयोर्विधृ॑त्या अथो दशा॑क्षरा वि॒राडन्नं
वि॒राड्विराज्ये॑वान्नाद्ये॒ प्रति॑ तिष्ठत्यस॑दिव॒ वा अ॒न्तरि॑क्षम॒न्तरि॑क्षमि॒वाग्नी॑
(२७)

ऽश्मा॑नं नि द॑धाति स॒त्त्वाय॒ द्वाभ्यां॑ प्रति॑ष्ठित्यै वि॒मानं॑ ए॒ष
दि॒वो मध्यं॑ आस्त॒ इत्या॑ह व्यै॒वैतया॑ मिमी॒ते मध्ये॑ दि॒वो निहि॑तः
पृश्नि॑रश्मेत्या॒हान्नं॑ वै पृश्न्यन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे चत॑सृभि॒रा पुच्छा॑देति
च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि॒ छन्दो॑भिरेवेन्द्रं॒ विश्वा॑ अवी॒वृध॑न्नित्या॒ह
वृद्धि॑मे॒वोपाव॑र्तते॒ वाजा॑ना॒ऽस॒त्पतिं॑ पति॒- (२८)

मित्या॒हान्नं॑ वै वाजोऽन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे सु॒म्रहूर्य॑ज्ञो दे॒वाः आ
च॑ वक्ष॒दित्या॑ह प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्रं प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते
यक्ष॑दग्नि॒र्देवो॑ दे॒वाः आ च॑ वक्ष॒दित्या॑ह स्व॒गाकृत्यै॑ वाज॑स्य
मा प्र॑स॒वेनो॑द्भा॒भेणोद॑ग्रभी॒दित्या॑हा॒सौ वा आ॑दित्य उ॒द्यन्नुद्भा॑भ ए॒ष
नि॒म्रोच॑न्नि॒ग्राभो॑ ब्रह्म॑णै॒वाऽऽत्मानं॑मुद्गृह्णाति॒ ब्रह्म॑णा॒ भ्रातृ॑व्यं नि
गृह्णाति॥ (२९)

प्राचीमनु॑ प्रदिशं॑ प्रेहिं॑ विद्वानित्या॑ह देवलोकमे॒वैतयो॒पावर्तते॑
क्रमध्वम॒ग्निना॑ नाक॒मित्या॑हेमाने॒वैतया॑ लोकान्क्रमते॑ पृथिव्या
अ॒हमुद॑न्तरि॒क्ष्मारु॑ह॒मित्या॑हेमाने॒वैतया॑ लोकान्स्स॒मारो॑हति
सुव॒र्यन्तो॒ नापै॑क्षन्त॒ इत्या॑ह सुव॒र्गमे॒वैतया॑ लोकमेत्यग्ने॑ प्रेहिं (३०)

प्रथ॒मो दे॒वय॑तामि॒त्याहो॒भये॑ष्वे॒वैतया॑ देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति
प॒ञ्चभि॑रधि॒ क्राम॑ति पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो यावा॑नेव य॒ज्ञस्तेन॑ सह
सुव॒र्गं लोक॑मेति॒ नक्तो॒षासे॑ति॒ पुरो॑नुवा॒क्याम॑न्वाह॒ प्रत्या॒ अग्ने॑
सह॒स्राक्षे॑त्या॒ह साह॑स्रः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑ तस्मै॑ ते विधेम
वाजा॑य॒ स्वाहे॑त्या॒हान्नं॑ वै वाजोऽन्नमे॒वाव॑ (३१)

रुन्धे॑ द॒ध्नः पूर्णा॑मौदु॒म्बरी॑ऽ स्वयमातृ॒ण्णाया॑ जुहोत्यूर्ग्वै
दध्यूर्गुदु॒म्बरो॒ऽसौ स्व॑यमातृ॒ण्णाऽमुष्या॑मे॒वोर्जं॑ दधाति॒ तस्मा॑द॒मुतो॒-
ऽर्वाची॑मूर्जमुप॑ जीवामस्ति॒सृभिः॑ सादयति त्रिवृ॒द्धा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्त
प्रति॒ष्ठां ग॑मयति॒ प्रेद्धो॑ अग्ने दीदिहि॒ पुरो॑ न॒ इत्यौदु॒म्बरी॑मा दधात्येषा
वै सू॒र्मी क॑र्णकावत्येतया॑ ह स्म (३२)

वै दे॒वा अ॑सूराणा॑ऽ शतत॒रुहा॑ऽस्तृ॑हन्ति॒ यदे॒तया॑
स॒मिध॑मा॒दधा॑ति वज्रमे॒वैतच्छ॑त॒घ्नीं यज॑मानो भ्रातृ॒व्याय॑ प्र ह॑रति
स्तृ॒त्या अ॑छ॒म्बद्धारं॑ विधेम॑ ते पर॒मे जन्म॑न्न॒ग्न इति॑ वैक॒ङ्कती॑मा
द॒धाति॑ भा ए॒वाव॑ रुन्धे॑ ताऽ स॒वितु॑र्वरेण्यस्य चि॒त्रामि॑ति॒
शमी॑मयी॑ऽ शान्त्या॑ अ॒ग्निर्वा॑ ह॒ वा अ॑ग्नि॒चितं॑ दुहे॑ऽग्नि॒चिद्वा॒ऽग्निं

दुहे ता९ (३३)

संवितुर्वरण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्वं एव
श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैन९ स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव
तदग्निं दुहे सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य
साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते-
(३४)

रात्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत
प्रजाना९ सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु
प्राविशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमवं रुन्धे दध्ना
पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं
दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षा- (३५)

देव वैश्वानरमवं रुन्धे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः सा
यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो
विष्मरुतो वैश्वानर९ हुत्वा मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं
बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्याऽऽ श्रावयत्युपा९शु मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं
विशमतिं वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो
देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवं रुन्धे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै
मरुतो गणश एव विशमवं रुन्धे गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति

विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति॥ (३६)

अग्ने प्रेह्यवं स्म दुहे तां प्रजापतेः साक्षान्मनुष्यविशमेकविंशतिश्च॥ ७॥ ————— [७]

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मे धारांऽसदिति वा एषा हूयते घृतस्य
वा एनमेषा धाराऽमुष्मिल्लोके पिन्वंमानोप तिष्ठत् आज्येन जुहोति
तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धेऽथो
कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्धे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं
वि - (३७)

च्छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं
विच्छिनत्ति यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं सं तनुयामिति सन्ततां
तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं सं तेनोति द्वादश द्वादशानि
जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव
रुन्धेऽन्नं च मेऽक्षुच्च म इत्याहैतद्वा (३८)

अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमव रुन्धेऽग्निश्च म आपश्च म
इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्धेऽर्धेन्द्राणि
जुहोति देवता एवाव रुन्धे यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो
देवतानां भूयिष्ठभाक्तं इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति
यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो (३९)

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं
रूपेणैव यज्ञमव रुन्धेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह

स्व॒गाकृ॑त्या अ॒ग्निश्च॑ मे घ॒र्मश्च॑ म॒ इत्या॑हैतद्वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ रू॒पः
रू॒पेणै॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒समव॑ रुन्ध॒ ऋक्॑ मे॒ सामं॑ च म॒ इत्या॑है- (४०)

तद्वै छ॒न्दसा॑ रू॒पः रू॒पेणै॒व छ॒न्दाः॑स्य॒व रुन्धे॑
गर्भा॑श्च मे व॒त्साश्च॑ म॒ इत्या॑हैतद्वै प॒शूना॑ रू॒पः रू॒पेणै॒व
प॒शून॑व॒ रुन्धे॑ क॒ल्पा॑ञ्जुहोत्य॒क्लृप्त॑स्य॒ क्लृप्त्यै॑ यु॒ग्मद॑यु॒जे जु॑होति
मिथु॒नत्वायो॑त्तराव॒ती भ॑वतोऽभि॒क्रान्त्या॑ ए॒का च॑ मे ति॒स्रश्च॑ म॒
इत्या॑ह दे॒वछ॒न्दसं॑ वा ए॒का च॑ ति॒स्रश्च॑ (४१)

म॒नुष्य॑छ॒न्दसं॑ च॒तस्र॑श्चाष्टौ च॒ दे॒वछ॒न्दसं॑ चै॒व म॒नुष्य॑छ॒न्दसं॑
चा॒व रुन्ध॒ आ त्र॑य॒स्त्रिंश॑तो जुहोति॒ त्र॑य॒स्त्रिंश॑द्वै दे॒वता॑ दे॒वता॑
ए॒वाव॑ रुन्ध॒ आऽष्टा॑च॒त्वारि॑ंशतो जुहोत्य॒ष्टाच॒त्वारि॑ंशदक्षरा
जग॑ती जा॒गताः॑ प॒शवो॑ जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒ रुन्धे॑ वा॒जश्च॑
प्रस॑वश्चेति॒ द्वाद॑शं जुहोति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्सर॑ ए॒व
प्रति॑ तिष्ठति॥ (४२)

वि वै य॒ज्ञः सा॒मं च॑ म॒ इत्या॑ह च ति॒स्रश्चै॒कात्र॑प॒ञ्चाश॑च॥६॥ [८]

अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ऽप्रा॒काम॑द्वा॒गधे॑यमिच्छ॒मान॑स्तं दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नुप॑ न
आ व॑र्तस्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै म॒ह्यमे॒व वा॑जप्रस॒वीयं॑
जुह॑वन्निति॒ तस्मा॑द॒ग्नये॑ वाजप्रस॒वीयं॑ जुह॒ति यद्वा॑जप्रस॒वीयं॑
जुहोत्य॒ग्निमे॒व तद्वा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयत्यथो॒ अभिषे॑क ए॒वास्य॑
स च॑तुर्द॒शभिर्जु॑होति स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः स॒प्ता- (४३)

ऽऽरुण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरु
 औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जेवास्मा
 ऊर्जमन्नमव रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणां
 तस्मादग्निचिद्वर्षति न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै
 वरुषं यद्धावेदन्नाद्याद्धावेदुपावर्तेतान्नाद्यमेवाभ्यु- (४४)

पावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा
 जुहोत्यह्नेवास्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाऽहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते
 काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्धे षड्विर्जुहोति
 षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे
 पश्चाऽऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैणैव दिशो- (४५)

ऽभि जयत्यग्निचितं ह वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि पवते
 वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति
 त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे समुद्रोऽसि
 नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुन्धेऽञ्जलिना
 जुहोति न ह्यैतेषामन्यथाऽऽहुतिरवकल्पते॥ (४६)

ओषधयः सप्ताभि दिशोऽन्यथा द्वे च॥४॥ [९]

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकूताय मनुष्यरथ एष
 खलु वै देवरथो यदग्निरग्निं युनज्मि शवंसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनं
 स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभिर्युज्याद्युक्तो-

ऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा
अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति त्रिवृद् (४७)

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽनसि युक्त आधीयत
एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि
यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो
यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव
यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एकयाऽप्रस्तुतं
भवत्यथा- (४८)

ऽभि मृशत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो नमृत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्च्यवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव-
कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुतिं जुहोति स्रवति वै सा तां
स्रवन्तीं यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञं यजमानो यत्पुनश्चितिं चिनुत
आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति (४९)

न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रेणैवेनं छन्दसा चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद्वादश जागतेन
छन्दोभिरेवेनं चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्यत्पुनश्चितिर्य एवं
विद्वान्पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेयं
एवं पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न- (५०)

ध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नध्नोति स पुनश्चितिं

चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्या अथो खल्वाहुर्न चैतव्येति
 रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रः सुप्तं बोधयति तादृगेव तदथो
 खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाः सं भागधेयेन बोधयति तादृगेव
 तन्मनुरग्निमचिनुत तेन नाध्रोऽथ एतां पुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत
 तया वै स आध्रोऽद्यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धौ॥ (५१)

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥५॥ [१०]

छन्द्श्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव
 भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वयसां पतिष्ठः
 श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकं पतति कङ्कचितं चिन्वीत यः
 कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिल्लोके
 भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो
 दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान्- (५२)

व भ्रातृव्यानुदत उभयतः प्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र
 जातान्भ्रातृव्यानुदेयं प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्भ्रातृव्यानुदते
 प्रति जनिष्यमाणान्नथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो
 वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे
 वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवान्नमवं रुन्धे समूह्यं चिन्वीत पशुकामः
 पशुमानेव भवति (५३)

परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्यैव भवति श्मशानचितं
 चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋध्रुयामिति पितृलोक एवर्ध्नाति
 विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेतां स एता जमदग्निर्विह्व्या
 अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं
 यद्विह्व्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 होतुर्धिष्णिय उप दधाति यजमानायतनं वै (५४)

होता स्व एवास्मां आयतनं इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे द्वादशोप
 दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव
 रुन्धेऽष्टावष्टावन्येषु धिष्णियेषूप दधात्यष्टाशफाः पशवः पशून्वाव
 रुन्धे षण्मांर्जालीये षड्वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितरं ऋतून्व
 देवान्पितृन्प्रीणाति॥ (५५)

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च॥४॥ [११]

पवंस्व वाजंसातय इत्यनुष्टुक्प्रतिपद्वति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो
 गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठंस्तिष्ठति
 यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाश्चतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते
 परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक्परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां
 परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमतां
 गमयत्येकविंशमहर्भवति (५६)

यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं इमे लोका

असावा॑दित्य॒ एक॑वि॒ंश ए॒ष प्र॒जाप॑तिः प्राजाप॒त्योऽश्व॑स्तमे॒व
सा॒क्षादृ॑प्नोति॒ शक्र॑रयः पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्यन्यद॒न्यच्छ॑न्दोऽन्ये॑न्ये वा ए॒ते
प॒शव॑ आ ल॒भ्यन्त॑ उ॒तेव॑ ग्रा॒म्या उ॒तेवा॑रण्या यच्छ॒क्ररयः॑ पृ॒ष्ठं
भ॑वन्त्यश्व॑स्य सर्व॒त्वाय॑ पार्थुर॒श्मं ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति र॒श्मिना॒ वा
अश्वो॑ (५७)

य॒त ई॒श्वरो॑ वा अश्वोऽय॒तोऽप्र॑तिष्ठितः परा॑ परा॒वतं॑
गन्तो॒र्यत्पा॑र्थुर॒श्मं ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वत्यश्व॑स्य य॒त्यै धृ॒त्यै स॑ङ्क॒त्यच्छा॑वाकसा॒
भ॑वत्यु॒त्सन्न॑य॒ज्ञो वा ए॒ष यद॑श्वमे॒धः क॑स्तद्वेदे॒त्याहु॑र्यदि॒ सर्वो॑ वा
क्रि॒यते॒ न वा॒ सर्व॑ इति॒ यत्स॑ङ्क॒त्यच्छा॑वाकसा॒मं भ॑वत्यश्व॑स्य
सर्व॒त्वाय॑ पर्या॒प्त्या अन॑न्तरायाय॒ सर्व॑स्तोमोऽतिरा॒त्र उ॑त्त॒मम॑हर्भवति॒
सर्व॑स्याऽऽस्यै॒ सर्व॑स्य॒ जित्यै॒ सर्व॑मे॒व तेना॑ऽऽप्नोति॒ सर्व॑
जयति॥ (५८)

अहर्भवति॒ वा अश्वोऽहर्भवति॒ दशं॑ च॥३॥ ————— [१२]

दे॒वा॒सुराः॑ तेनर्त॒व्यां रु॒द्रोऽश्म॑न्वृषदे॒ वडु॑दे॒नं प्रा॒चीमि॑ति॒ वसो॑र्धारा॒मग्नि॑र्दे॒वेभ्यः॑ सुव॒र्गाय॑ यत्राकृ॒ताय॑

छन्दश्चितं॒ पव॑स्व॒ द्वाद॑श॥१२॥

दे॒वा॒सुरा॑ अ॒जायां॑ वै श्रु॒मुष्टिः॑ प्र॒थ॒मो दे॒व॒य॒तामे॑तद्वै छन्द॑सामृ॒धोत्य॑ष्टौ पञ्चा॒शत्॥५८॥

दे॒वा॒सुराः॑ सर्वं॑ जयति॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः

समाप्तः॥५-४॥

generated on **January 13, 2026**

Downloaded from

<http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | [Credits](#)